

Paweł Trefter, *Zapałowicz Hugo (1852–1917)* [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, t. 2, pod red. Lucjana Faca, Tomasza Pudłockiego, Anny Siciak, Przemyśl 2011 s. 189-194

Zapałowicz Hugo. 15 XI 1852 r. Lublana w Słowenii – 20 XI 1917 r. Perowsk (obecnie Kyzylorda) w Kazachstanie. Prawnik, botanik, geolog, podróżnik, propagator turystyki i literat. Pochodził z rodziny polsko-słoweńskiej. Jego ojcem był Władysław Zapałowicz (ur. 1818 r. – zm. 1881 r.), który osiedlił się w Przemyślu, gdzie jako inżynier architekt z wykształcenia pracował na kolei (nadinżynier) i przy budowie twierdzy. Matka – Maria Smole – była Słowenką francuskiego pochodzenia, wywodzącą się z dobrze sytuowanej rodziny (dziadek ze strony matki pełnił funkcję prezydenta Lublany i posiadał prywatne przedsiębiorstwo pocztowe). Miał młodszego brata Władysława (ur. 2 XI 1854 r. w Podgórzu – dziś dzielnica Krakowa).

Lata młodości spędził we Lwowie i Przemyślu. Jego rodzice przeprowadzili się w te strony w 1863 r. (w Przemyślu mieszkali przy ówczesnej ulicy Lwowskiej 350). W 1864 r. rozpoczął naukę w I klasie Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie. Po roku ojciec zapisał go do Gimnazjum w Przemyślu (obecnie I Liceum Ogólnokształcącego im. Juliusza Słowackiego). Na kolejne trzy lata nauki powrócił do Lwowa (klasy III–V). Edukację w klasach VI–VIII kontynuował w Przemyślu, gdzie 17 VII 1871 r. uzyskał dyplom dojrzałości. Był bardzo dobrym uczniem, choć maturę zdał bez wyróżnienia. Na świadectwie maturalnym uzyskał bardzo dobre oceny z zachowania, religii, języków łacińskiego i polskiego, historii i geografii, matematyki, propedeutyki filozofii i logiki, a oceny dobre z języków greckiego i niemieckiego oraz fizyki.

Już wtedy widać było jego szczególne zainteresowanie naukami przyrodniczymi. Wystarczy wspomnieć, że na maturze egzaminatorzy z mineralogii, botaniki i zoologii ocenili go na stopień celujący.

W grudniu 1871 r. Zapałowicz opuścił Przemyśl, by kontynuować naukę na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, który ukończył uzyskując w 1876 r. tytuł doktora praw. Otworzyło mu to drogę do objęcia prestiżowej i dobrze płatnej posady sędziego wojskowego w armii austro-węgierskiej. Od 1880 r. mieszkał i pracował w Wiedniu zajmując tam stanowisko porucznika-audytora. Uzyskane wykształcenie i stanowisko oficera nie odpowiadały jednak jego prawdziwym zainteresowaniom i ambicjom, a stanowiły raczej efekt nacisków ze strony rodziców, którzy chcieli go nakierować na spokojne i dostatnie życie. Prawdziwą pasją Zapałowicza były nauki przyrodnicze, a przede wszystkim botanika i geologia. Korzystając z pobytu w Wiedniu rozwijał zatem swoje zainteresowania naukowe, uczęszczając na wykłady na uniwersytecie wiedeńskim u prof. Antoniego Kernerera. Dzięki temu poznał najnowsze metody badań z zakresu geografii roślin i jako pierwszy zaczął je stosować w polskich terenach górskich.

Od dzieciństwa marzył o wielkich podróżach. Lata młodości, spędzone w Przemyślu, w otoczeniu pięknej przyrody, tylko spotęgowały jego pragnienia. Pierwsze poważne wyzwanie podróżnicze podjął jeszcze w trakcie nauki w gimnazjum (1870 r.). Udał się wtedy na wycieczkę w masyw Babiej Góry i Tatry. Potem poznał kolegów z Uniwersytetu Jagiellońskiego, z którymi podróżował po Tatrach i Orawie. Najważniejszym dla niego miejscem pozostała jednak Babia Góra – pierwszy obiekt jego naukowych zainteresowań.

Pracę naukową rozpoczął już w trakcie studiów i kontynuował po ich ukończeniu. Przygotował opis botaniczny Babiej Góry, który zawierał 11 tys. zapisków botanicznych i 1800 spostrzeżeń barometrycznych. Całość została opublikowana w 1879 r. w pracy zatytułowanej *Roślinność Babiej Góry pod względem geograficzno-botanicznym (z mapą, przekrojami i dodatkiem do flory Pilska, Policy i Makowskiej Góry)*. Publikację tę bardzo wysoko ocenił kilkadziesiąt lat później jeden z najwybitniejszych polskich botaników, prof. Władysław Szafer, pisząc – „to znakomite studium geobotaniczne”.

Po wydaniu książki zainteresowania botaniczne Zapałowicza z Beskidów Zachodnich przeniosły się na obszar Karpat Wschodnich. Od 15 VII do 13 IX 1880 r. brał udział w wyprawie w Czarnohorę (obecnie terytorium Ukrainy) i Alpy Rodniańskie (Rumunia). Rok później wyniki prowadzonych tam badań botanicznych przedstawił w artykule *Z Czarnohory do Alp Rodneńskich*, opublikowanym w 6. tomie „Pamiętnika Towarzystwa Tatrzańskiego”. Kolejne lata to następne wyprawy i kontynuacja badań szaty roślinnej Karpat od strony Galicji i Węgier z naciskiem na Czarną Horę. Zyskał sobie spore uznanie w środowisku naukowym dzięki kolejnej publikacji, pt. *Roślinna szata gór Pokucko-Marmaroskich*. Zwieńczeniem jego geobotanicznych i geologicznych badań Karpat Wschodnich była wydana przez niego w 1886 r. w Wiedniu monografia w języku niemieckim, pt. *Eine geologische Skizze des östlichen Theiles des Pokutisch-Marmaroschen Grenzkarpathen*. W 1888 r. przeprowadził się do Innsbrucka i skupił swoją uwagę na Alpach, w szczególności na Wysokich Taurach – centralnej części Alp z najwyższym szczy-

tem Austrii – Grossglockner (3798 m n.p.m.).

Cała jego dotychczasowa aktywność naukowo-krajoznawcza stanowiła wstęp do realizacji największego życiowego marzenia – podróży dookoła świata. Pragnął przede wszystkim poznać Amerykę Południową, a najbardziej jego fantazję rozbudzała niedostępna wtedy, owiana legendami, bezkresna, argentyńska Patagonia. Marzenia te przerodziły się w rzeczywistość z końcem 1888 r. Dzięki przyjaźni z notariuszem ze Skawiny, Teodorem Pareńskim, który zapisał mu część swojego majątku, Zapałowicz wybrał się z Wiednia w wymarzoną wyprawę. Najpierw ruszył przez Strasburg i Paryż do Bordeaux, skąd drogą morską przybył do Buenos Aires, odwiedzając po drodze Lizbonę, Dakar, Rio de Janeiro i Montevideo. Ze stolicy Argentyny odbył trzymiesięczną podróż po północnej Patagonii (opracował mapę geologiczną tego obszaru w skali 1:270000), by następnie przekroczyć Andy i znaleźć się w największym chilijskim porcie Valparaiso nad Oceanem Spokojnym. Tam pierwotnie miał wsiąść na statek i popłynąć do Australii i Oceanii, ale brak dogodnych połączeń ostatecznie storpedował te plany. Zapałowicz postanowił zatem skierować się na północ wzdłuż zachodnich brzegów Ameryki, odwiedzając przedtem grupę wulkanicznych wysp u wybrzeży Chile – Juan Fernández – do których należy wyspa Crusoe, słynna z powieści Daniela Defoe. Zapałowicz zwiedził wszystkie kraje Ameryki Centralnej: Panamę, Kostarykę, Nikaraguę, Salwador, Honduras i Gwatemalę. Kolejnymi punktami wyprawy było wybrzeże Meksyku (m.in. Acapulco) i w końcu San Francisco. W tym amerykańskim porcie wsiadł na statek płynący do Japonii. Z Kraju Kwitnącej Wiśni wyruszył na wycieczkę do Korei, by następnie powró-

cić do Japonii i udać się drogą morską do Europy. Po drodze schodził na ląd we Władywostoku, Szanghaju, Hongkongu, Singapurze, Kolombo, Adenie i Port Said, z którego odbył pielgrzymkę do Ziemi Świętej. Następnie przez Aleksandrię dotarł do Kairu, by zobaczyć piramidy egipskie. W Aleksandrii rozpoczął ostatni etap podróży do Triestu. W jej trakcie na Morzu Śródziemnym powitał nowy rok 1890.

Rezultatem przygody życia Zapałowicza były przede wszystkim wyniki badań botanicznych i geologicznych w dorzeczu patagońskiej Rio Negro, które zebrał w wydanej w 1893 r. przez Cesarską Akademię Nauk w Wiedniu pracy *Das Rio Negro-Gebiet in Patagonien*. W publikacji tej krytycznie odnosił się do rezultatów badań przedstawionych nieco wcześniej przez innego polskiego podróżnika, który przed nim odwiedził Patagonię, prof. Uniwersytetu Lwowskiego, Józefa Siemiradzkiego (*Eine Forschungsreise in Patagonien*). Swoje wrażenia z podróży dookoła świata Zapałowicz przedstawił w wydanej w 1899 r. we Lwowie dwutomowej książce zatytułowanej *Jedna z podróży naokoło ziemi*.

Po powrocie z zagranicznych wojaży Zapałowicz postanowił się usatkwować. Miał już 39 lat, gdy w 1891 r. ożenił się z Józefą Marjańską, córką lekarza z Jarmolińców. Niestety rok później spotkała go największa życiowa tragedia – śmierć małżonki w połogu. Nowo narodzonego syna, Józefa, Hugo oddał w opiekę swojej matce, która po śmierci ojca wyszła ponownie za mąż za barona Daniela Salis-Soglio, Szwajcara, wysokiego urzędnika w austriackim ministerstwie wojny.

W 1894 r. został powołany na członka Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności w Krakowie. Efekty swoich prac publikował w wydawnictwach Akademii

Umiejętności, szczególnie w „Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej”. Wielokrotnie brał też udział w posiedzeniach Komisji, która kilkakrotnie wspierała finansowo jego badania.

W 1896 r. przeniósł się do Lwowa, gdzie został awansowany do stopnia majora-audytora. Po kilkuletniej przerwie powrócił do wędrówek po dobrze sobie znanych górach Pokucko-Marmaroskich. Pobyt we Lwowie skończył się w 1903 r., kiedy to Zapałowicz na ostatnie lata pracy w armii austro-węgierskiej wyjechał do Krakowa. Dwa lata później, po 35 latach oficerskiej służby, przeszedł w stan spoczynku. W tym samym 1905 r. ukazał się jego tomik poezji zatytułowany *Z marzeń i zdarzeń*, który poświęcił odwiedzanym przez siebie górcom – Tatrom, Pieninom, Czarnohorze i Alpom. To jedna z pięciu pozycji w literackiej bibliografii Zapałowicza. Literacko pozostawał on pod wpływem prądu artystycznego Młodej Polski.

Na emeryturze Zapałowicz zaczął aktywnie działać w Towarzystwie Tatrzańskim z siedzibą w Krakowie (organizacji zrzeszającej miłośników gór). Z jego inicjatywy 14 IV 1905 r. w Makowie Podhalańskim ukonstytuował się babiogórski oddział tegoż Towarzystwa. Mieszkający już wtedy w Zawoi Zapałowicz nie był zadowolony z jego funkcjonowania, ale nie tracił zapału w mobilizowaniu miejscowej, zastraszonej niemieckimi wpływami inteligencji do działalności na rzecz wytyczenia polskich szlaków na Babiej Górze. Było to o tyle istotne, że obszar ten był zdominowany przez niemieckojęzycznych turystów. W 1906 r., już jako prezes Oddziału Towarzystwa Tatrzańskiego w Makowie Podhalańskim, podjął się zbudowania polskiego schroniska turystycznego na Babiej Górze. Dzięki osobistemu zaangażowaniu udało mu się po-

zyskać środki finansowe i doprowadzić tę inwestycję do końca. 15 IX 1906 r. dokonano uroczystego otwarcia schroniska na Markowych Szczawinach (niegdyś Markowa Hala). Kolejne lata poświęcił na wyznaczenie szlaków turystycznych z polskimi oznaczeniami w rejonie Zawoi (łącznie ponad 40 km).

Intensywna działalność turystyczna nie przeszkadzała Zapałowiczowi w kontynuowaniu badań naukowych. W 1906 r. rozpoczął pracę nad swym wielkim dziełem systematycznym *Krytyczny przegląd roślinności Galicji*, którego kolejne tomy ukazywały się do 1911 r. Publikował nadto szereg innych prac. W 1908 r., prawdopodobnie ze względów osobistych, opuścił Zawoję i po raz kolejny zamieszkał we Lwowie, z którego miał blisko do Karpat Wschodnich, kontynuując w nich swoje badania. Miał wtedy sporo czasu na wędrowki po Gorganach, Alpach Rodniańskich, Górach Keli-meńskich, Trojadzkich i Czywczyńskich. W pierwszej połowie września 1911 r. Zapałowicz po raz ostatni odwiedził Babią Górę. 9 IX 1911 r. brał udział w zjeździe maturzystów I Gimnazjum w Przemyślu.

Praca Zapałowicza jako organizatora polskiego ruchu turystycznego w Beskidach Zachodnich została doceniona w 1913 r., kiedy to walne zgromadzenie Towarzystwa Tatrzańskiego wybrało go w poczet członków honorowych wraz z innymi wybitnymi osobowościami, jak chociażby: Jan Gwalbert Pawlikowski, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Stanisław Witkiewicz i Leon Wyczółkowski.

Kiedy wybuchła I wojna światowa, Zapałowicz zdał egzamin na oficera sztabowego, po czym przydzielono go do służby w dobrze mu znanym Przemyślu. Twierdza Przemyśl ze swoją stutysięczną załogą po półrocznym oblężeniu została 23 III 1915 r. poddana

Rosjanom. Zapałowicz jako jeniec trafił najpierw do Kazalińska, a następnie do Perowska, gdzie będąc najstarszym rangą oficer został komendantem obozu jenieckiego. Tam podjął intensywne badania naukowe, gromadząc zbiory botaniczne i geologiczne. Zmarł 20 XI 1917 r. na zawał serca na kilka dni przed wymianą jeńców.

Pamięć o Zapałowiczu jest podtrzymywana głównie w Beskidzie Żywieckim. Jego imię nosi schronisko na Markowych Szczawinach. W Zawoi i Jeleśni są szkoły podstawowe jego imienia. W pierwszej z tych miejscowości stoi jego pomnik.

Pierwsze zestawienie prac Hugona Zapałowicza, obejmujące 10 pozycji, sporządził Kazimierz Rouppert w t. 36 „Pamiętnika Towarzystwa Tatrzańskiego” wydanym w 1918 roku. *Spis prac Hugona Zapałowicza*, opracowany przez Bolesława Hryniewieckiego, znajduje się w „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” (1953, Vol. 22, nr 2) i rejestruje 23 prace. Jest to spis prac naukowych Zapałowicza nieuwzględniający jego zainteresowań literackich i turystycznych. Pełny spis bibliograficzny sporządziła Helena Matysiak *Hugo Zapałowicz 1852–1917–1977. Bibliografia osobowa podmiotowo-przedmiotowa*, „Karpaty”, op. cit.

Twórczość: *Jedna z podróży naokoło ziemi*, t. 1-2, Lwów 1899; *Z marzeń i zdarzeń*, Kraków 1905; *Conspectus florum Galiciae criticus* [Krytyczny przegląd roślinności Galicji], t. 1–3, Kraków 1906, 1908, 1911; *Z rozmyślań o Hamlecie*, Lwów 1909; *Roślinność Babiej Góry pod względem geograficzno-botanicznym (z mapą, przekrojami i dodatkiem do flory Pilska, Policy i Makowskiej Góry)*, „Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej”, t. 14: 1879, cz. 2; *Eine geologische Skizze des östlichen Theiles der Pokutisch-Marmaroschen Grenzkarpathen* [Szkic geologiczny Wschodniej części Karpat Pokucko-Marmaroskich], „Jahrbuch der geologischen

Reichsanstalt” t. 36: 1886, z. 2–3; *Z Czarnohory do Alp Rodneńskich*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” t. 6: 1881; *Roślinna szata Gór Pokucko-Marmaroskich*, „Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej”, t. 24: 1889; *Das Rio Negro-Gebiet in Patagonien* [Dorzecze Rio Negro w Patagonii], „Denkschrift der Math.-Naturwiss. Classe d. Akademie d. Wissenschaften”, t. 60: 1893, + mapa i 11 przekrojów geologicznych; *Zdarzenie w Tatrach*, „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego”, t. 26: 1905; *Niektóre nowe, krytyczne i rzadkie gatunki (odmiany) flory pokucko-marmaroskiej*, „Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności”, t. 34: 1906, też jako osobna odb.; *Ze strefy roślinności karpackiej II*, „Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej”, t. 43: 1909 cz. 2; *Ze strefy roślinności karpackiej VII*, „Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej”, t. 36: 1912; *Dyluwialno-lodowy okres w Karpatach Pokucko-Marmaroskich i w Patagonii*, „Kosmos”, t. 38: 1913.

Źródła i opracowania

Źródła: Archiwum Państwowego w Przemyślu, I Państwowe Liceum i Gimnazjum im. J. Słowackiego w Przemyślu, [Katalog szkolny klasy piątej B z roku szkolnego 1870, Katalog klasy siódmej z roku szkolnego 1870, Katalog klasy ósmej z roku szkolnego 1871, Protokoły egzaminów dojrzałości z roku szkolnego 1871; Archiwum PAN i PAU w Krakowie, zesp. PAU, sygn. W III – 45; „Echo Przemyskie” 1911, nr 75, s. 2.

Opracowania: P. Köhler, *Sekcja Botaniczna Komisji Fizjograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i Akademii Umiejętności w latach 1866–1894* [w:] 140 rocznica utworzenia Komisji Fizjograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i Polskiej Akademii Umiejętności. Referaty wygłoszone w czasie sesji naukowej w Krakowie w dniu 18 listopada 2005, pod red. J. Pawłowskiego, Kraków 2008, s. 169–171, 183; M. Książkiewicz, *Badania geologiczne Hugona Zapalowicza*, „Karpaty”, z. 13–14 (1978–1979); H. Matysiak, *Hugo Zapalowicz 1852–1917–1977. Bibliografia osobowa podmiotowo-przedmiotowa*, ibidem; M. Para-

dowska, *Polacy w Meksyku i Ameryce Środkowej*, Wrocław 1985; Z. Ryn, *Refleksje nad osobowością Hugona Zapalowicza*, „Karpaty”, op. cit.; W. Słabczyński, *Polscy podróżnicy i odkrywcy*, Warszawa 1988; D. Zdebska, *Prace Hugona Zapalowicza w zakresie botaniki*, „Karpaty”, op. cit.; J. Zdebski, *Hugo Zapalowicz (1852–1917). Zarys biografii*, „Karpaty”, op. cit.; W. A. Wójcik, *Działalność eksploracyjna i organizacyjna Hugona Zapalowicza na polu turystyki górskiej*, „Karpaty”, op. cit.; A. Zemanek, *Hugo Zapalowicz*, „Wiadomości Botaniczne”, vol. 48 (2004), Nr 1/2.